

УДК 004.9:101.1]:001.891"20"

DOI: 10.31866/2617-796X.6.1.2023.283991

Наталія Кобижча,*кандидат культурології,**доцент кафедри інформаційних технологій,**Київський національний університет культури і мистецтв,**Київ, Україна**natakob-76@ukr.net**<http://orcid.org/0000-0003-1683-3325>*

«ЦИФРОВА СМЕРТЬ ТА БЕЗСМЕРТЯ» У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Мета статті – проаналізувати особливості становлення цифрової танатології як одного з нових напрямів наукових досліджень, окреслити її предметне поле, здійснити операціоналізацію базових понять; провести деяку корекцію понятійного апарату традиційної танатології («Death Studies»).

Методи дослідження базуються на соціокомунікативному, системному й історико-генетичному підходах, а також на принципах цифрової гуманітаристики. У статті також використано методи історіографічного та джерелознавчого пошуку, аналізу профільних публікацій з теми дослідження, дескриптивного підходу, контент-аналізу та ін.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в українському науковому дискурсі здійснено одну з перших спроб експлікації проблеми «цифрової смерті та безсмертя», аналізу особливостей становлення цифрової танатології. На тлі російсько-української війни виокремлено концептуалізацію культурної пам'яті України, предметом якої є сучасний стан меморіального ландшафту української культури як складного, багат шарового, різноманітного утворення, вагомим структурним елементом якого є цифровий меморіальний ландшафт.

Висновки. У цифровій реальності технології створюють соціальні відносини, починаючи від гаджетів та закінчуючи нанотехнологіями, що торкаються як процесу вмирання, так і уявлень про смерть і безсмертя у двох їхніх модусах – реальному та цифровому. Ідеться про конструювання загальних смислових меж, усередині яких не просто смерть і безсмертя, вивчення сутності яких є принципово неможливим, а опосередковані відносини, тобто процес побудови стосунків у колаборації з різними галузями наукового знання. І тому «цифрова смерть і безсмертя» як предмет досліджень – проблема принципово міждисциплінарна, а digital death studies формується як особливе міждисциплінарне поле дослідження феномена смерті в цифровому середовищі. Представлений огляд попередніх досліджень цифрової смерті і безсмертя забезпечує відповідний контекст для наукових робіт і дає змогу виявити та розробити перспективні напрями наступних досліджень, що є особливо актуальним на тлі російсько-української війни.

Ключові слова: російсько-українська війна; цифрова реальність; цифрова спадщина; традиційна танатологія; цифрова танатологія; цифрова смерть; цифрове безсмертя; Digital twin; танатосенситивність.

Вступ. В українському соціумі на тлі російсько-української війни актуалізуються проблеми життя та смерті як базові екзистенціали буття людини. Смерть стає не віддаленим моментом, а безпосереднім фактом нашого трагічного буття, вбудовується в повсякденний світ українців, де життя у його унікальній і часовій неповторності щоденно виборює в смерті для себе місце, долаючи «метафізичний шок» (Schopenhauer, 1836) і танатологічний страх.

Український психолог В. А. Романець (2003) звертає увагу на те, що людина здатна побороти страх смерті завдяки перетворенню його на героїзм: «<...> це відчуття можна перетворювати. Героїзм уміщує в собі страх смерті як власну силу, що рухає ним. Забрати страх смерті від героїзму – втратити сам героїзм» (с. 210).

Інтенсивність використання в цій війні цифрових технологій у комунікативній сфері дає підстави означити її як першу у світі «TikTok-війну», «цифрову», «інтернетизовану», або кібервійну. Попри різні означення не викликає сумніву, що російсько-українське протистояння відбувається в контексті становлення Digital Age та цифрового суспільства як нового формату соціальної реальності – цифрової.

Уперше поняття «цифрова реальність» з'являється в межах концепції мережного суспільства. Сучасні вчені розглядають цю реальність як таку, що проявляється на двох рівнях: на рівні системи та на рівні життєвого світу. Що стосується першого рівня, то процеси віртуалізації та дигіталізації призводять до формування суспільних відносин, інституціональних структур, що спираються на цифрові методи обробки інформації. На рівні життєвого світу ці процеси докорінно трансформують практики повсякденності, традиційні форми комунікацій і способи взаємодії людей на нові, віддалені інтеракції – спілкування за допомогою соціальних мереж. Фізична, інтелектуальна та комунікативна реальність як складники цифрової реальності змінюють картину світу й систему цінностей людини, її саморозуміння, життєві ритми та моделі поведінки. А сама ця реальність постає як набір оновлених значень і смислів, значущих для людини, що дають змогу їй артикулювати власні оцінки, наміри переживання. Кореляція цих двох рівнів і визначає ту цифрову реальність, яка претендує на роль нового середовища проживання людини, закладаючи в такий спосіб підґрунтя для появи особистості нового типу – Homo digitalis («людини цифрової»).

Важливо підкреслити, що в цифровій реальності, на що звертає увагу Мелані Чан, професор Лідського університету у Великій Британії, важливого значення набуває тілесний досвід, оскільки тіло та цифрові технології розглядаються як явища одного порядку й постають як такі, що чуттєво сприймаються. А відтак стимулюють і розвиток нових тілесних практик, у тому числі й у повсякденному житті. Це відбувається тому, що соціальні та культурні детермінанти фільтрують, формують наше сприйняття за допомогою таких пристроїв, як смартфони, телефони, планшетні комп'ютери тощо. До того ж враховується, наскільки наше активне тіло, взаємодіючи із цифровими технологіями, виходить за межі традиційного бачення (Chan, 2021).

В умовах цифрової реальності стала можливою поява своєрідного цифрового двійника (Digital twin), «цифрового Я», *альтер еґо* людини, в основі якого персональна модель, побудована на масиві великих даних (Big Data) – сумі інформації, яку

людина будь-коли надавала цифровому світу. «Персональними цифровими двійниками, – як пише П. Домінгос (Domingos, 2015), учений-практик, професор інформатики Вашингтонського університету, – називають двійників, створених суб'єктами за своєю подобою, яких використовують як віртуальних асистентів». Прогнозуючи перспективи вдосконалення цифрового двійника людини, учений вважає, що найближчими десятиліттями у кожного з нас, ймовірно, буде свій цифровий двійник.

Digital twin – неадекватне відображення реальної людини, є сукупністю електронних і нейронних тіней, поділяючись як мінімум на уявного, реального та підставного двійника. І ця деяка нова сутність потребує ґрунтовного й усебічного осмислення.

Фізична смерть людини (смерть тіла) призводить і до смерті «Я», але «цифрове Я» продовжує своє існування на безмежних просторах інтернету. Тобто біологічна смерть людини виявилася недостатньою умовою її «зникнення» із семіотичного тіла культури та суспільства, оскільки в цифровому просторі складається інший просторово-часовий континуум, і завдяки танатотехнологіям померла людина продовжує свою знаково-символічну присутність.

У цьому контексті наукова спільнота спрямовує аналітичні інтенції на експлікацію проблеми цифрової смерті та розробку цифрової танатології (Digital Death Studies) як нового напрямку наукових досліджень, виокремлення її предметного поля, здійснення операціоналізації базових понять. Важливим залишається і питання корекції понятійного апарату традиційної танатології, Death Studies, наповнення новим змістом.

Проблемність предмета як традиційної, так і цифрової танатології полягає у «гносеологічній непредставності» смерті, оскільки вона є кінцевою точкою відліку життя людини як живої істоти, як особистості, а також представляє фатальний розрив сутності людини та її існування, момент переходу з буття в небуття, єдиний і доступний спостереженню та осмисленню.

Аналіз досліджень і публікацій. Цифрова смерть як предмет дослідження цифрової танатології (Digital Death Studies) – це наявні на конкретному етапі техніко-технологічного розвитку можливості репрезентації смерті в цифровому просторі: практики скорботи та жалоби, поминання і горювання, переживання і співчуття з урахуванням трансформації цих підходів під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Серед науковців, які досліджують смерть у цифровому середовищі, – М. Массімі, Н. Райт, Т. Лівер, П. Стокс, М. Гіббс, Д. Уберман, Т. Хатчінгс, Л. Флоріді, К. Софка та інші. Дослідники, ураховуючи «онто-гносеологічну незбагненність» смерті взагалі, намагаються здійснити спробу раціональної концептуалізації вже цифрової смерті. Не тільки зрозуміти, що відбувається з цифровими даними після відходу людини в небуття, а й розробити правила їх збереження та користування, виявити зв'язок між реальним і цифровим комунікативним простором, з'ясувати наслідки, які смерть людини викликає в цифровій реальності, а відтак і у фізичній реальності родичів і друзів, які страждають від втрати.

Спеціальний випуск журналу Death Studies під назвою «Майбутнє цифрової смерті: мобільність втрати та вшанування» оприлюднив доробки європейських науковців, присвячені дослідженню різних аспектів цифрової смерті й тому, як технології трансформують соціальні стосунки з померлими та присмертними,

а також формуванню екосистеми, що підтримує такі відносини. Проаналізовано економічні аспекти, пов'язані з формуванням і поширенням практик цифрової похоронної індустрії, розглянуто етичні та правові проблеми, пов'язані з успадкуванням цифрових залишків, тобто з цифровою спадщиною. Однак основну увагу зосереджено на вивченні та розробці танатотехнологій, призначених для підтримки людей, які зазнали важкої втрати у своєму житті, збереженні меморіальних зв'язків з померлими та їх шанування близькими й друзями (Sas et al., 2019).

Правова проблематика в цифровій танатології пов'язана з вирішенням питань щодо упорядкування та функціонування цифрових активів після смерті власника, а також щодо того, хто може бути в ролі розпорядника цієї цифрової спадщини. Правовий дискурс цифрової спадщини набуває сьогодні особливої актуальності в аспекті загибелі українських військових і цивільних громадян, які мали власні цифрові акаунти. Вітчизняна вчена О. В. Кохановська (2019), зокрема, обґрунтовує необхідність побудови за допомогою права онлайн-середовища, де людина зможе «відпрацювати», уявити власну смерть, в якому за нею, як за «покійною», буде закріплена локація, і яка водночас буде мати «нішеві» соціальні простори для скорботи (с.102-108).

Результати дослідження. Протягом історії людства, починаючи з ранніх стадій, смерть була тією граничною онтологічною межею, стосовно якої людина визначала все своє існування. Поступово відбувається усвідомлення смерті як смислового ядра особистості, формуються різні її культурні образи, наповнюючись розмаїттям смислів у міфопоетичному, філософському, релігійному, художньому, науковому дискурсах. Роздумами про смерть, прагненням осягнути її сутність і зв'язок з життям, навчитися правильного ставлення до неї, починаючи з давньоєгипетської «Книги мертвих», пронизана людська думка. З філософії Платона проблема життя і смерті перейшла зі сфери чистої міфології у філософський простір, хоча ще зберігала міфологічний контекст, що проявляється лише як тло, декорація для власне метафізичних роздумів. Платонівський філософський дискурс смерті, що був новим для античної традиції, започатковує нову оптику пізнання людиною сенсу свого буття.

Однак смерть у своїй самобутній і унікальній сутності залишається неосяжною, а відтак лише частково доступною для високого рівня філософської рефлексії, де стверджуються її трансгресивні якості. Протягом розвитку філософії від античності до пост- і метамодерну відзначають неоднозначність розуміння смерті як феномена. Метафізична аналітика смерті представлена у статті вітчизняної дослідниці М. Шумки «Танатологічна проблема в історії філософії» (2017).

Людство не полишало спроб раціональної концептуалізації смерті, «раціоналізації неуявного» (Ж.-Ф. Ліотар), «представлення непредставного», однією з яких було становлення в другій половині XIX ст. на тлі інтенсивного розвитку природничонаукових і медичних знань танатології (грец. Θάνατος (танатос) – «бог смерті») як самостійної наукової галузі. У широкому розумінні танатологія – це академічне вчення про смерть, що охоплює широкий спектр дисциплін: теологію, філософію, культурологію, соціологію, психологію, історію, літературу та ін. У вузькому значенні танатологія зосереджує свій фокус на медичних змінах в організмі в процесі вмирання, причинах і різновидах смерті, на передсмертних видіннях.

На початку XXI ст. під впливом експансії інформаційно-комунікаційних технологій на соціальне буття й індивідуальне життя людини розуміння смерті радикально відрізняється від попередніх поглядів людини на цей феномен, його роль і значення у соціокультурному просторі та індивідуальному житті людини (Дойг, 2023). Це у свою чергу призводить, з одного боку, до розширення предметного поля класичної танатології, охоплюючи проблеми, пов'язані з розвитком технологій. А з іншого – до поступового формування цифрової танатології як комплексу теоретико-методологічних і практичних проблем, пов'язаних з питаннями цифрової смерті, безсмертя та по смертного існування у віртуальному/цифровому просторі, у соціальному, культурному, онтологічному, антропологічному, правовому й етичному аспектах.

Поява самого ж терміна «цифрова смерть» безпосередньо пов'язана з концепцією танатотехнології професорки Сієнського коледжу, соціологині Карли Софки (Sofka, Gilbert and Norpe eds., 2012). Науковиця ще в кінці XX ст. поставила питання щодо впливу інформаційно-комунікативних технологій на трансформацію танатологічних досліджень. Розглядаючи технологічні та цифрові інновації, за допомогою яких людина отримує доступ до інформації про померлих людей, й означаючи їх як тана(то)технології, К. Софка дійшла висновку, що вони дають змогу представити широкий набір нарацій особистого життя покійного, меморіальні спогади про нього інших людей, візуалізують його образи. І тому головна мета танатотехнологій полягала в задоволенні потреб, пов'язаних з процесом скорботи, у вшануванні пам'яті померлих, забезпеченні емоційної підтримки їхніх родичів і друзів. А живим – осягнути кінець власного буття, підготуватися до смерті з надією на перспективи безсмертя, принаймні цифрового, значення якого стосовно особистості та персональної цифрової інформації дуже зростає на тлі постійного вдосконалення технологій (Sofka, Gilbert and Norpe eds., 2012). Однак наприкінці 1990-х років інтернетом користувалася порівняно невелика чисельність людей, а їхня комунікація здебільшого відбувалася в контексті рольових ігор онлайн або на форумах таких вебсайтів, як *classmates.com* (1995) та *SixDegrees.com* (1997), що суттєво обмежувало можливість репрезентації смерті в онлайн-середовищі. Іншим джерелом виникнення поняття «цифрова смерть» і назвою власне самостійного наукового напрямку був журнал «*Death Studies*» («Дослідження смерті»), який видають з 1977 року; спонсорує Товариство танатології (Association for Death Education and Counseling) з метою просвітництва та консультування у сфері вмирання, смерті. З розвитком цифрових технологій постала необхідність переосмислення проблематики традиційної танатології, наповнення новим змістом її понятійно-категоріального апарату та розробки методологічного інструментарію, адекватного новій реальності.

Зростання популярності соціальних мереж у новому тисячолітті й створення найбільшої з них – Facebook (2004), а згодом Twitter (2006) та інших актуалізує дискурс про цифрову смерть; постає необхідність розпорядження цифровими акаунтами користувачів, що померли, як з боку мережевих адміністраторів, так і мережевого оточення померлого.

У 2009 році на тлі інтенсивного розвитку соціальних мереж і їх поширення М. Массімі, програміст, вебдизайнер, антрополог, фахівець у галузі людино-машинної взаємодії з університету Торонто, разом зі своїм колегою і однодумцем

А. Чарізе висувують ідею створення/розробки цифрового простору, центрованого на смерті, означивши його як «танатосенситивність» чи «танаточутливість». Етимологія терміна «танаточутливий» походить від грец. Θάνατος *Thánatos* – «смерть», міфологічним уособленням якої був син Ночі (Нюкти), юнак з чорними крилами, мечем і згаслим смолоскипом у руках.

У танатосенситивний простір, на думку дослідників, за допомогою цифрових інструментів можна перенести традиційні офлайн-ритуали прощання (сумування, журби, жалоби, скорботи) як з окремим померлим, так і з групою людей. У такому просторі з'являється перспектива, якщо є бажання, інструменти й сервіси, планувати власну смерть і створювати автомеморіал з я-артефактів ще навіть за життя. Танатосенситивність – це не просто центрованість на смерті, це уявлення про те, що життя і смерть – взаємозалежні екзистенційні поняття.

Суто технічне завдання полягало в розробці правил, рекомендацій, регламентів, механізмів, які дають змогу дизайнерам розробити застосунки для створення в цифровому середовищі відповідної аури, атмосфери, занурення в яку дає людині відчуття катарсису, емоційної розрядки, необхідної для подолання трагізму взаємодії зі смертю. Для розробки подібних рекомендацій М. Массімі впродовж 2008–2009 років спілкувався з користувачами, співпрацював з традиційними танатологами, представниками соціальних і гуманітарних наук, які дотичні до проблем цифрової смерті.

Поставала й етична проблема, сутність якої полягала в тому, як перевести таку антропологічну та дуже особисту подію, як смерть, у систему знаків і символів й обробити за допомогою машинної логіки. Розв'язання цієї проблеми пов'язане ще й з існуванням різних локальних культурних традицій ставлення до смерті.

Отже, «танатосенситивність» М. Массімі розуміє як новий, гуманістично обґрунтований підхід до дослідження дизайну взаємодії людини з комп'ютером (HCI), у межах якого розробляються концептуальні та практичні проблеми, а їх результати використовуються стосовно смертності, вмирання та смерті людини під час створення інтерактивних систем (Massimi and Charise, 2009, p.2463).

На думку М. Массімі та А. Чарізе (Massimi and Charise, 2009), важливий гуманістичний аспект танаточутливості полягає в ефективності пропонованої «неінвазивної стратегії для кращого розуміння концептуальних і практичних проблем, пов'язаних зі смертю, обчислювальною технікою та людським досвідом». Танатосенситивне цифрове середовище, яке чутливе до смерті, максимально наближаючись до традиційного, дає змогу людям відчувати та представляти, репрезентувати всю гаму емоцій, яка пов'язана з чужим вмиранням, і регламентувати, а також програмувати власний відхід (p.2469).

У цифровій танатології лише розпочинається розробка нормативної бази, що забезпечує етичне регулювання цифрових останків, тобто подальшого «життя» облікового запису фізично померлої людини. Серед зарубіжних досліджень заслуговують на увагу доробки науковців лабораторії цифрової етики при Оксфордському університеті та Оксфордському інтернет-інституті, які в основному стосуються проблем посмертного існування в цифровій реальності та здійснюються в напрямках, пов'язаних з соціально-культурними проблемами, з етичною оцін-

кою, з правовими аспектами. Проєкт дослідження та його результати опубліковані в журналі «Природа людської поведінки» під назвою «Етичні рамки для цифрової індустрії потойбіччя» (Öhman and Floridi, 2018).

Розумні танатосенситивні чат-боти як різновид нанотехнологій завдяки здатності до активної комунікації на основі завантаженої цифрової інформації про померлу людину (електронні листи, листування в чатах і різних месенджерах, дані із соціальних мереж, аудіо та відео, фотографії) імітують особистість померлого, створюючи ілюзію суб'єктності. Крім того, чат-боти демонструють і здатність до імітації людських емоцій, переважно іронії, роздратування, грубості, злості, хамства й навіть страху, а також ніжності, теплоти. Поєднання комунікативності й емоційності надає унікальну можливість живим людям спілкуватися з віртуальним клоном померлого, його цифровою копією.

Відомий американський стартап Eterni.me одним з перших почав розробляти цифрові двійники (аватари) померлих людей на основі їх активності в інтернеті. На головній сторінці сайту йдеться, що Eterni.me обробляє зібрану інформацію «з використанням складних алгоритмів штучного інтелекту та генерує віртуальне Я-користувача, аватар, який симулює особистість померлого, наслідує його манеру при спілкуванні з родичами та друзями» (Три стартапа, 2018).

Компанія Microsoft створила інтерактивний чат-бот (Creating a Conversational Chatbot of a Specific Person), який здатний вести діалог від імені будь-якої людини, у тому числі померлої, відповідати на питання, копіювати стиль мови, її реакції, міміку, інтонації.

Завдяки використанню технології Deep Fake задля проведення виставки Dalí Lives (Далі живий) у музеї художника до 115-ї річниці з дня його народження в травні 2019 р. у Сент-Пітерсберзі (штат Флорида) згенерований штучним інтелектом цифровий двійник (віртуальна копія) сюрреаліста. Цей двійник спілкувався з відвідувачами музею, розповідав різні історії про свої картини і власне життя, а також робив з охочими селфі. Компанії Goodby Silverstein & Partners знадобилося 6000 фотографій Далі, 1000 годин машинного навчання та 145 відео з актором схожих пропорцій, щоб створити копію сюрреаліста, яка практично не відрізнялася від оригіналу. Речі художника сценаристи писали за допомогою численних інтерв'ю та листів Далі, а актор озвучення відтворив унікальний акцент творця, у якому одночасно змішалися англійська, французька та іспанська мови. Із фрагментів відеоматеріалу, створеного розробниками та розрахованого на сорок п'ять хвилин, можна скласти різні комбінації, завдяки чому кожен відвідувач музею переживає свій власний унікальний досвід спілкування з Далі (Вишневський, 2020).

На початку 2010 р. дослідники звертають увагу на перетворення таких соціальних мереж як Facebook, Twitter, Instagram тощо на віртуальні цвинтарі. Розробники майданчиків запропонували вирішити проблему особистих сторінок, облікових записів у соціальних мережах користувачів, які померли, за допомогою передачі прав на їх користування іншій людині, так званому «охоронцю». Останній має право розпоряджатися обліковим записом померлої людини: видалити його, залишити без змін або продовжити вести соціальну активність. У такий спосіб у цифровій реальності з'являються віртуальні цвинтарі як нові форми скорботи та поминан-

ня, які, виконуючи комеморативну функцію, стають такими ж значними місцями пам'яті, як і традиційні цвинтарі. Їх трактують як віртуальні локації смерті, технічні платформи (сайти, блоги, інстаграм, твітер тощо), що використовують для комунікації з метою подолання горя, пов'язаного зі смертю (Sofka et.al., 2012).

Перший у світі віртуальний цвинтар («Віртуальний сад пам'яті») створив у 1994 році доктор Ліндсі Маршалл, співробітник відділу інформаційних технологій Ньюкаслського університету. Учений, досліджуючи газетні некрологи, дійшов висновку, що всі вони повідомляють про смерть відомих людей, тому вирішив створити сайт, який працює і в наш час, для увічнення пам'яті будь-якої людини, незалежно від її походження, соціального статусу тощо. Багатофункціональне цифрове середовище стає простором комунікативної взаємодії, репрезентацією не лише життя, а й смерті, простором комунікації, де розвиваються соціальні практики, які мають аналоги в реальному житті. Віртуальні цвинтарі мають програми, окремі застосунки з QR-кодами, що дають змогу отримати всю інформацію про те чи те поховання або знайти могили в певному радіусі.

На тлі російсько-української війни відбувається особлива концептуалізація нового бачення та культурної пам'яті України, предметом якої є сучасний стан меморіального ландшафту української культури як складного, багат шарового, різнорідного утворення, вагомим структурним елементом якого є цифровий меморіальний ландшафт.

Кабмін України з урахуванням ухваленого Верховною Радою України ще в липні 2021 року закону про військовий поховальний ритуал започаткував створення держустанови Національний військовий меморіальний цвинтар.

Створення такого кладовища – це наступний крок для належного вшанування захисників України, які віддали життя за свою країну. Аналогічні цвинтарі є в США, Канаді, Франції, Польщі й інших країнах.

У Калуші щойно відкрили меморіальну інтерактивну дошку загиблого у війні з росією Герою Юрію Ковальчуку на фасаді закладу, у якому навчався боєць (Ткач, 2023). Під час сканування QR-коду, що розташований під фотографією, можна ознайомитися з історією полеглого. Практика створення такого інструменту інтерактивної пам'яті, яку започаткував автор ідеї стартапу Bank of Memories Андрій Меланчик, заслуговує на тлі російсько-української війни, на наш погляд, державної підтримки.

Наприкінці жовтня 2022 року до низки ресурсів, присвячених темі краєзнавства Волині, долучилася фейсбук-сторінка «Memorium», присвячена католицькому цвинтарю в Луцьку (сайт: memorium.in.ua); автор проєкту – Артур Альошин, генеалог, краєзнавець і дослідник Волині.

Висновки. Цифрові технології докорінно змінили життєдіяльність людини, а цифрові танатотехнології, що здатні нескінченно підтримувати віртуальне буття людини, змінили і її смерть. Танатосенситивні технології дають змогу «величезній кількості даних пережити своїх реальних (живих) носіїв в інтернеті», що призводить до появи нових форм присутності після смерті. Це змінює уявлення про традиційні етико-релігійні норми похоронних, ритуальних практик, оскільки виникають нові етико-правові колізії та постає питання правового й морального регулювання «цифрової спадщини», яка охоплює і цифрові останки. Сама ж потре-

ба в осмисленні цифрової смерті обумовлюється трансформацією традиційних практик скорботи, прощання з померлими, що поширилися завдяки цифровим формам репрезентації різних похоронних процедур.

Як життя, так і смерть існують у цифровому просторі не як фізичні феномени, а як форми їх репрезентації. Спочатку цифровий простір (digital-простір) використовувався і сприймався як топос демонстрації життя, але згодом, на що звертають увагу дослідники (М. Антфілд), він став і простором репрезентації смерті, фігуруючи там у вигляді візуальних і вербальних нагадувань про завершення буття. А власне померлі та місця їх оплакування – це лише конструкт, що створили люди за допомогою техніки. Предметним складником цифрової організації смерті стають чисельні танатотехнології, інтерфейси й девайси, які змінюють людські стосунки зі смертю, горем, пам'яттю та безсмертям.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Вишне夫斯基, Ю., 2020. Deepfake. Чим це загрожує миру і чи можна від нього врятуватися. *Dsnews.ua*, [online] 01 березня. Доступно: <<https://www.dsnews.ua/ukr/future/deepfake-chem-eto-ugrozaet-miru-i-mozhno-li-ot-nego-spastis-03022020220000>> [Дата звернення 09 квітня 2023].

Дойг, Е., 2023. *Неминуче. Чому люди помирали раніше і чому помирають тепер*. Київ: Лабораторія.

Кохановська, О.В., 2019. Інформація фізичної особи про себе як особисте немайнове благо і право бути забутим в контексті інформаційного приватного права. В: *Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та ІТ права*, Матеріали Третьої всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів, Україна, 17-18 травня 2019 р. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, с.102-108.

Романец, В.А., 2003. *Жизнь и смерть: постижение разумом и верой*. 2-е изд. Киев: Либідь.

Ткач, Д., 2023. У Калуші відкрили інтерактивну дошку полеглому Герою Юрію Ковальчуку. *Галицький кореспондент*, [online] 28 лютого. Доступно: <<https://gk-press.if.ua/633861-2/>> [Дата звернення 09 квітня 2023].

Три стартапа начали разработку цифровой копии человека, 2018. *Про Букви*, [online] 10 січня. Доступно: <<https://bukvu.com/ua/bukvy/83062-tri-startapa-nachali-razrobotku-tsifrovoj-kopii-cheloveka/>> [Дата звернення 07 квітня 2023].

Шумка, М., 2017. Танатологічна проблема в історії філософії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філософія, 20, с.96-101.

Chan, M., 2021. *Digital Reality. The Body and Digital Technologies*. New York: Bloomsbury Publishing Inc.

Dominqos, P., 2015. *The Master Alqorithm: How the Quest for the Ultimate Learning Machine will Remake Our World*. New York: Basic Books.

Massimi, M. and Charise, A., 2009. Dying, death and mortality: Towards thanatosensitivity in HCI. In: *Proceedings of the 27th International Conference on Human Factors in Computing Systems, CHI 2009*. Boston, MA, USA, 4-9 April 2009, New York: Association for Computing Machinery, pp.2459-2468.

- Öhman, C. and Floridi, L., 2018. An Ethical Framework for the Digital Afterlife Industry. *Nature Human Behavior*, 2, pp.318-320.
- Sas, C., Schreiter, M., Büscher, M., Gamba, F. and Coman, A., 2019. Futures of Digital Death: Past, Present and Charting Emerging Research Agenda. *Death Studies*, 43 (7), pp.407-413.
- Schopenhauer, A., 1836. *Ueber den Willen in der Natur: Eine Erörterung der Bestätigungen, welche die Philosophie des Verfassers, seit ihrem Auftreten, durch die empirischen Wissenschaften erhalten hat*. Frankfurt am Main: Schmerber.
- Sofka, C.J., Cupit, I.N. and Gilbert, K.R. eds., 2012. *Dying, Death, and Grief in an Online Universe: For Counselors and Educators*. New York: Springer Publishing Company.

REFERENCES

- Chan, M., 2021. *Digital Reality. The Body and Digital Technologies*. New York: Bloomsbury Publishing Inc.
- Doih, E., 2023. *Nemynuche. Chomu liudy pomyraly ranishe i chomu pomyraiut teper* [Inevitable. Why people died before and why they die now]. Kyiv: Laboratoriia.
- Dominqos, P., 2015. *The Master Alqorithm: How the Quest for the Ultimate Learning Machine will Remake Our World*. New York: Basic Books.
- Kokhanovska, O.V., 2019. Informatsiia fizychnoi osoby pro sebe yak osobyste nemainove blaho i pravo buty zabutym v konteksti informatsiinoho pryvatnoho prava [Information of a natural person about himself as a personal non-property good and the right to be forgotten in the context of information private law]. In: *Aktualni problemy intelektualnoho, informatsiinoho ta IT prava* [Actual problems of intellectual, informational and IT law], Proceedings of the Third All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Lviv, Ukraine, 17-18 May 2019. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, pp. 102-108.
- Massimi, M. and Charise, A., 2009. Dying, death and mortality: Towards thanatosensitivity in HCI. In: *Proceedings of the 27th International Conference on Human Factors in Computing Systems, CHI 2009*. Boston, MA, USA, 4-9 April 2009, New York: Association for Computing Machinery, pp.2459-2468.
- Öhman, C. and Floridi, L., 2018. An Ethical Framework for the Digital Afterlife Industry. *Nature Human Behavior*, 2, pp.318-320.
- Romanets, V.A., 2003. *Zhyzn y smert: postyzhene razumom y veroi* [Life and death: comprehension by reason and faith]. 2nd ed. Kyiv: Lybid.
- Sas, C., Schreiter, M., Büscher, M., Gamba, F. and Coman, A., 2019. Futures of Digital Death: Past, Present and Charting Emerging Research Agenda. *Death Studies*, 43 (7), pp.407-413.
- Schopenhauer, A., 1836. *Ueber den Willen in der Natur: Eine Erörterung der Bestätigungen, welche die Philosophie des Verfassers, seit ihrem Auftreten, durch die empirischen Wissenschaften erhalten hat*. Frankfurt am Main: Schmerber.
- Shumka, M., 2017. Tanatolohichna problema v istorii filosofii [The Thanatological Problem in the History of Philosophy]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*. *Seriia: Filosofiia*, 20, pp.96-101.
- Sofka, C.J., Cupit, I.N. and Gilbert, K.R. eds., 2012. *Dying, Death, and Grief in an Online Universe: For Counselors and Educators*. New York: Springer Publishing Company.
- Tkach, D., 2023. U Kalushi vidkryly interaktyvnu doshku polehlomu Heroiu Yuriu Kovalchuku [An interactive board dedicated to the fallen Hero Yury Kovalchuk was opened in Kalusha].

Halyskyi korespondent, [online] 28 February. Available at: <<https://gk-press.if.ua/633861-2/>> [Accessed 09 April 2023].

Tri startapa nachali razrobotku tcifrovoi kopii cheloveka [Three startups have started developing a digital copy of a human being], 2018. *Pro Bukvi*, [online] 10 January. Available at: <<https://bykvu.com/ua/bukvy/83062-tri-startapa-nachali-razrobotku-tsifrovoj-kopii-cheloveka/>> [Accessed 07 April 2023].

Vyshnevskiy, Yu., 2020. Deepfake. Chym tse zahrozhuie myru i chy mozhna vid noho vriatuvatysia [Deepfake. How does it threaten peace and can it be saved from it?]. *Dsnews.ua*, [online] 1 March. Available at: <<https://www.dsnews.ua/ukr/future/deepfake-chem-eto-ugrozhaet-miru-i-mozhno-li-ot-nego-spastis-03022022020000>> [Accessed 09 April 2023].

UDC 004.9:101.1]:001.891"20"

Nataliia Kobyzhcha,

PhD in Cultural Studies,

Associate Professor at the Department of Information Technologies,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

natakob-76@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0003-1683-3325>

“DIGITAL DEATH AND IMMORTALITY” IN CONTEMPORARY SCIENTIFIC DISCOURSE

The purpose of the article is to analyze the peculiarities of the formation of digital thanatology as one of the new areas of scientific research, to outline its subject field, to operationalize the basic concepts, to make some adjustments to the conceptual apparatus of traditional thanatology (“Death Studies”).

The research methods are based on socio-communicative, systemic, historical and genetic approaches and the principles of digital humanities. The article also uses the methods of historiographical and source research, analysis of specialized publications on the research topic, descriptive approach, content analysis, etc.

The scientific novelty of the work lies in the fact that one of the first attempts to explicate the problem of “digital death and immortality” and to analyze the peculiarities of the formation of digital thanatology was made in the Ukrainian scientific discourse. Against the backdrop of the Russian-Ukrainian war, the author distinguishes the conceptualization of Ukraine’s cultural memory, the subject of which is the current state of the memorial landscape of Ukrainian culture as a complex, multilayered, heterogeneous entity, of which the digital memorial landscape is a significant structural element.

Conclusions. In digital reality, technologies create social relations, ranging from gadgets to nanotechnology, affecting both the process of dying and the ideas of death and immortality in their two modes – real and digital. It is about constructing common semantic boundaries within which not only death and immortality, the study of which is fundamentally impossible but also mediated relations, that is, the process of building relationships in collaboration with various fields of scientific knowledge. That is why “digital death and immortality” as a subject of study is a fundamentally interdisciplinary problem, and digital death studies are emerging

as a specific cross-disciplinary field of research into the phenomenon of death in the digital environment. The overview of previous research on digital death and immortality provides an appropriate context for scientific work. It allows us to identify and develop promising areas for further studies, which are especially relevant against the backdrop of the Russian-Ukrainian war.

Keywords: Russian-Ukrainian war; digital reality; digital heritage; traditional thanatology; digital thanatology; digital death; digital immortality; Digital twin; thanatosensitivity.

15.04.2023